

CARTE SAU LUMINĂ, SNAGOV, 1699, TRADUSĂ ȘI TIPĂRITĂ DE ANTIM IVIREANUL, ÎN COLECȚIILE B.C.U. "EUGEN TODORAN" DIN TIMIȘOARA

Maria Miclo

“Trăim în jungla grea și miraculoasă a cărții, din care cei cuminiți rup un lăstar; în care necuminții hălăduiesc pentru totdeauna unei vieți”¹. Bogăția și varietatea scrierilor pe care le avem astăzi la dispoziție în spațiul național i se datorează și lui Antim Ivireanu, care, alături de marile personalități culturale ale secolelor XVI-XVIII: Varlaam, Dosoftei, Simeon Ștefan, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Ion Neculce, Constantin Cantacuzino au contribuit la răspândirea tiparului și la impunerea și cultivarea vechii române literare. Mai mult, Nicolae Iorga afirma că tot ce înseamnă “cultură monastică românească” își are începuturile în activitatea lui Ivireanul², prin traducerea și tipărirea cărților necesare oficerii serviciului divin.

Un paradox al istoriei este că Antim nu era român, el avea origine georgiană. Rădăcinile i se aflau în Iveria Caucazului³, după mărturisirea proprie din *Panoplia Dogmatică a împăratului Alexe Comnenul*, carte tipărită în limba greacă la Târgoviște, în anul 1710⁴. Dealtfel și în *Carte sau lumină*, ca în majoritatea tipăriturilor sale, el se numește Ivireanul. Anul presupus al nașterii sale este 1660. A fost o perioadă rob la turci și înainte de a se călugări, purta numele de Andrei. Ajunge pe meleagurile noastre în 1688, când Constantin Brâncoveanu este uns ca domn al Țării Românești. După unii cercetători, la venirea în țară, Antim era deja un tipograf experimentat. Locul unde a deprins meșteșugul tiparului este un subiect controversat. Cea mai credibilă ipoteză susține că Ivireanu a ucenicit în Moldova, la Iași, sub îndrumarea lui Mitrofan, tipograful, înainte de a veni în Țara Românească. Scopul aducerii lui de către Brâncoveanu pe aceste meleaguri fusese perfecționarea și diversificarea acestei meserii, conform proiectelor de dezvoltare culturală ale voievodului⁵. În 1694, Antim părăsește Bucureștiul pentru a reorganiza activitatea monahală de la Mănăstirea Snagov, unde rămâne până în 1701. Activitatea tipografică de excepție, însușirile artistice deosebite, erudiția, calitățile de bun administrator l-au impus în scaunul de Mitropolit al Țării Românești în anul 1708, înainte de aceasta fiind episcop de Râmnic între 1705-

1708. A fost ucis mișelește în 1716⁶. Mărturii despre viața lui Antim Ivireanul găsim la Anton Maria Del Chiaro, contemporanul său, pe care l-a cunoscut la curtea lui Constantin Brâncoveanu⁷.

Carte sau lumină face parte din seria tipăriturilor lui Ivireanul din perioada șederii la Snagov. Dintre aceste cărți, șapte erau în limba română (*Orânduiala slujbei Sfinților Constantin și Elena*, 1696, *Evangelhilar*, 1697, *Acatistul Maicii Domnului*, 1698, *Carte sau lumină*, 1699, *Învățăături creștinești*, 1700, *Floarea darurilor*, 1700), șapte în greacă (*Anthologhion*, 1697, Ioan Cariofil, *Manual despre câteva nedumeriri*, 1697, *Discurs panegiric despre împăratul Constantin*, 1697, *Mărturisirea credinței ortodoxe și expunere pentru cele trei virtuți: credință, nădejde și dragoste*, 1699, *Psaltire*, 1700, *Eortologhion*, 1701, Ioan Comnen, *Proschinitarul Sfântului Munte*, 1701), una slavonească (*Gramatică slavonească*, 1697), două bilingve, greacă-română și greacă-arabă (*Liturghier*, 1701). Cărțile tipărite sub oblăduirea lui Constantin Brâncoveanu circulau într-un spațiu mult mai mare decât cel al Țării Românești. Domnitorul obișnuia să le dăruiască mănăstirilor și bisericilor unde locuiau români din țările învecinate. În prima parte a activității sale tipografice, Antim Ivireanul își imprimă cărțile în limba greacă, pentru ca treptat, limba acestora să fie română⁸. Rolul lui Antim Ivireanul este esențial pentru înălțarea slavonei ca limbă oficială de către română, aceasta preluând funcțiile unei limbi de cultură⁹.

Bibliografia românească veche consemnează *Carte sau lumină* în poziția 114¹⁰. Ca dimensiuni, este în 4°, de 21,5 cm, cu primele 4 file nenumerotate și celelalte 108 foi numerotate. Pagina de titlu și textul, fără pretenții artistice, sunt tipărite numai cu cerneală neagră. Are 30 de rânduri pe o pagină. Originalul în limba greacă este *Manual în contra schismei papistașilor*, publicat la București în 1690, menționându-se pe foaia de titlu că această carte este “pentru a se împărți gratuit Ortodoxilor”¹¹.

Transcrierea paginii de titlu:

“Carte sau lumină

cu dreptre dovediri/ din dogmele besearicii răsăritului, asupra/ dejghinării papistașilor, descoperită/ și așezată de prea învățatul ieromo/nah Maxim Peloponiseanul./ Acum întâi tipărit pre limba rumânească,/ cu porunca și toată cheltuiala a prea luminatu/lui și înălțatului domn și oblădui/toriu a toată Țara Rumânească/

Ioann Constandin B.[asarab] B.[râncoveanu] Voievod./

Purtând cârma pravoslaviei, prea/ sfințitul Mitropolit chir Teodosie./

Și s-au tipărit în Tipografia Domnească/ în Sfânta mănăstire în Sneagov./ La anul mântuirii lumii 1699/ în luna lui aprilie./ De smeritul întru ieromonahi Anthim Ivireanul/ **pentru ca să se dea dar pravoslavnicilor**”.

Pe versoul foi de titlu se găsește stema lui Constantin Brâncoveanu și următoarele stihuri:

“Verșuri politice 8, asupra stemei pré luminatului și înălțatului

Domnū Io Constantinū Băsărabū Voievodū.

Pré luminata stemă a Țărâi rumânești,

Cu cari s-au încoronat vechiī Băsărăbești,

Blagocistivulū Domnū Constandinū s-au dăruit,

Că din fericită a lorū sāmânță s-au odrăslit

Și bunele lorū fapte cât poate le plinește,

Și țara despre toți vrăjmașii o păzește.

Dé-ī Dumnezău ani mulți cu pace să stăpânească,

Fericitulū lui nume pupurē să trăiască.

Celor ce s-ar întâmplă a citi, Pravoslavnicī creștini, **Bucurie.**”

Biblioteca Centrală Universitară “Eugen Todoran” din Timișoara a achiziționat recent un exemplar al acestei cărți, provenind din biblioteca personală a unui medic timișorean (Al. Clej). A intrat în evidența bibliotecii cu numărul de inventar 615564 și se prezintă în stare foarte bună de conservare, cu toate paginile intacte, cu marginile nedeteriorate.

Legătura cărții este și ea în stare bună. Coperta este confecționată din piele de culoare maro-închis, pe scoarțe de lemn. Pe prima copertă se află imprimat un chenar dreptunghiular, frumos ornamentat, format din alte șase chenare interioare din motive florale în alternanță cu linii drepte paralele. În centrul acestuia este imprimată imaginea Mântuitorului Isus Cristos, ținând potirul în mână. Coperta a doua poartă același chenar ca și coperta unu, iar centrul este ocupat de linii paralele și oblice, a căror dispoziție sugerează tipul de legătură „à la cathédrale”¹². Cotorul are trei nervuri, încadrate fiecare de câte două linii paralele ornamentale. Cataramele cărții sunt rupte.

Acest exemplar poartă câteva însemnări manuscrise, toate cu cerneală neagră. Pe prima pagină de gardă, cu caractere latinești: Samuelu Gammopep (?) /Paroh a Vasl--- (?). Pe pagina de titlu, deasupra acestuia, un scris ce pare identic cu al precedentei însemnări, deasemenea cu caractere latinești: “Parochia Carafsoviensi¹³ inscriptus 1730”.

În interiorul ultimei coperte se găsește o însemnare mai recentă, din 1846, de data aceasta scrisă cu caractere chirilice:

“Cetit-am aceasta neadevărată;/ ce nu m-au nevoia lui Maxim Peloponesianul gândită carte./ mieu

Rubensko Georgi

Învățători G. (de la *gorod* ”oraș”?) Caras y (“la”) Galșa¹⁴ 846”.

B.C.U.T. deține și un al doilea exemplar din *Carte sau lumină*, care a fost achiziționat în 1998, înregistrat cu numărul de inventar 558965. Acesta nu este la fel de bine păstrat, având marginile paginilor din dreapta jos uzate din cauza folosirii. Coperta este din carton presat simplu, fără ornamente, deteriorată, iar cotorul din piele.

Și acest exemplar poartă însemnări manuscrise, pe verso paginii de gardă și pe interiorul copertei doi. Ambele însemnări sunt făcute cu cerneală neagră și caractere chirilice, nedescifrate deocamdată. La sfârșitul textului mai este o însemnare: E. Nyagoe, probabil numele unuia dintre foștii deținători ai cărții (cu cerneală neagră și alfabet latinesc).

În cei 25 de ani de sârguință în Țara Românească, Antim Ivireanul a tipărit personal 38 de cărți din cele 63 ieșite din tiparnițele aflate sub conducerea sa. Dintre acestea, 24 au fost tipărite în limba greacă, 7 în limba română, 2 în slavonă și română, 2 în greacă și arabă, 1 în slavonă, 1 în greacă și română. Nu este exclusă posibilitatea ca numărul acestor cărți să fie mai mare, însă au fost luate în considerare pentru aceste date numai cele la care contribuția sa de tipograf era precizată¹⁵.

Carte sau lumină este un titlu emblematic pentru ceea ce înseamnă învățătura din paginile cărților, cunoștințele pe care acestea le adăpostesc pentru cititori de-a lungul secolelor. Obiectul în sine reprezintă un document, mărturie a unei epoci și a unei societăți. Biblioteca noastră face eforturi perseverente (și fructuoase) pentru a achiziționa în continuare carte de patrimoniu, manuscrise¹⁶, cu toate opreliștile financiare ivite la tot pasul.

NOTE

¹ Albert Labarre, *Istoria cărții*, Iași, Institutul European, 2001, p. 5.

² N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1969, p. 59.

³ Veche denumire a Georgiei.

⁴ Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, Ed. Academiei Române, București, 1997, p. 31.

⁵ Ibidem, p. 62.

⁶ *** *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Ed. Academiei, București, 1979, p. 42.

⁷ Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, Iași, Viața Românească, 1929, după textul reeditat de N. Iorga., p. 51.

⁸ N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Ed. Minerva, București, 1980, p. 402.

⁹ Ștefan Munteanu, Vasile D. Țara, *Istoria limbii române literare*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 10.

¹⁰ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche. 1508-1830*, Tomul I: 1507-1716, edițiunea Academiei Române, București, 1903, p. 370.

¹¹ Cf. *Bibliografia românească veche*, I, p. 297, poziția 89.

¹² Virgil Olteanu, *Din istoria și arta cărții. Lexicon*, Ed. Enciclopedică, București, 1992, p. 214.

¹³ Localitatea Carașova se află în județul Caraș-Severin, lângă Reșița, cu o comunitate catolică de sârbo-croați. Este atestată documentar din anul 1333, cf. Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. 1, Ed. Academiei, București, 1967, p. 121.

¹⁴ Localitate din județul Arad, atestată documentar în anul 1202-1203, cf. Coriolan Suciu, *op.cit.*, p. 251.

¹⁵ Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Istros, Brăila, 1998, p. 118.

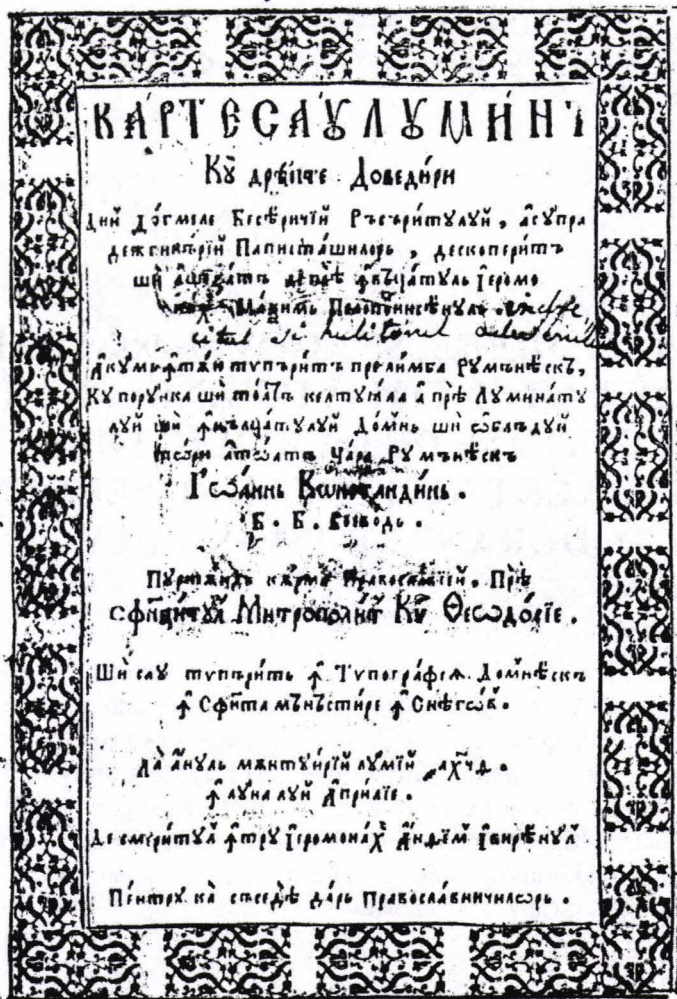
¹⁶ Manuscrisul este văzut ca "document autograf" de către Gerard Gengembre, *Marile curente ale criticii literare*, Iași, Institutul European, 2000, p. 59.

LIVRE OU LUMIÈRE, SNAGOV, 1699, TRADUIT ET PUBLIÉ PAR ANTIM IVIREANUL, DANS LES COLLECTIONS DE LA BIBLIOTHÈQUE CENTRALE UNIVERSITAIRE "EUGEN TODORAN" DE TIMIȘOARA

Résumé

Par son activité, Antim Ivireanu représente un moment important de l'évolution de la langue roumaine littéraire et aussi de la propagation des textes imprimés sur le territoire roumain. *Carte sau lumină*, puru en 1699, est l'un des sept livres imprimés en roumain par Antim Ivireanu durant l'époque où il reste à Snagov. La Bibliothèque Centrale Universitaire "Eugen Todoran" de Timișoara garde dans ses inventaires et conserve en bonnes conditions des valeurs du patrimoine national, parmi lesquelles, deux exemplaires du livre *Carte sau lumină*.

1. Parochia Carthaginiensis. 1750

Carte sau lumină, Snagov, 1699 (pagina de titlu)

Carte sau lumină, Snagov, 1699 (verso paginii de titlu)